

OLVASÓNAPLÓ

HÉZAGPÓTLÓ KÉZIKÖNYV

KÁNTOR LAJOS — LÁNG GUSZTÁV:

Romániai magyar irodalom 1945—1970.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1971.

Szakszerű cím, s így nem provokál föltétlen figyelmet, de az avatottak tudják, hogy a maga nemében egyelőre egyedül áll a porondon ez a kézikönyv, amely a romániai magyar irodalom 1945 utáni történetének rendszerezett és teljes képét vázolja föl. Hasonló vállalkozás ugyan történt már, például nálunk Bori Imrée, de az ő irodalomtörténetének súlypontját az 1945 előtti nemzedékek és irányzatok alkották, napjainkig nem kísérelte el a folyamatot. Czine Mihálynak a romániai magyar irodalomról írt áttekintő, szuggesztív tanulmánya már a mai jelenségekre is kiterjed, de szűkös keretei miatt annyira vázlatosan, hogy egy kézikönyv szempontjából inkább szemlélete és találó megállapításai, mint módszere az, amire támaszkodni lehet. Közvetlen előzménynek így csak Sőni Pál 1969-ben Bukarestben megjelent könyvét (*A romániai magyar irodalom története*) lehetne tekinteni, ha szemléleti és szakmai gyöngeségei kisebbek volnának. Az új kézikönyv szerzői — Kántor Lajos és Láng Gusztáv — tehát önállóan alapoztak s lényegében szuverén munkát alkottak. Nem a semmiből, hanem a vonatkozó irodalom hasznosításával, de művik a kollektív munkával készülő kézikönyveknél mégis önállóbbra sikerült.

Teljesítményük értékelése előtt azonban hadd mondjam el azokat a benyomásokat, amelyeket maga a könyvük által ábrázolt kép keltett. Mindenekelőtt azt, hogy a romániai magyar irodalomnak ez a képe egy teljes és szerves irodalmat mutat. Megvan itt minden, ami a különlétezéshez kell: filológia, verstan, irodalomtörténet, kritika, gazdag hagyomány, folyóiratok, könyvtárak és természetesen minden műfaj. És az egymást követő nemzedékek is a szerves fejlődés erőteljes voltára vallanak. Az öregek között Áprily Lajos-, Jékely Zoltán-, Kós Károly-, Gaál Gábor-, Szabédi László-szerű alkotók jelezhetik az érték fokát s a tekintélyt, melynek jelenlétében a következő nemzedékeknek szándékaikért s tehetségükért helyt kellett állniuk. Sütő Andrásnak Tamási Áron, Asztalos István után s az utóbbi jelenlétében kellett új csapást törnie, s bár később alábbszáll a mérték: erős kontrollal még a Forrás első nemzedékének is számolnia kellett, a második és harmadik pedig már egy igen erős mezőnyben és korszerű mérték szerint kell, hogy helyt álljon. Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, akik ma törzsét alkotják ennek az irodalomnak, az átmenetileg leromlott színvonal s lejáratos eszmények ellenére verekedhették ki új törekvéseik hitelét, ám akik utánuk jönnek, Palocsay Zsigmond, Király László, Farkas Árpád és mások, már egy ereje teljében levő »érvényes« nemzedék színe előtt vizsgáznak. Támogatva attól, de megfosztva a »szabad a vásár« állapot kétes előnyeitől. El kell tehát hinnünk a szerzőknek, hogy a romániai magyar irodalom valóban a teljesedés előtti pillanatait éli.

S hogy ez a teljesedés valóságos esély, a hagyomány és a modernség kapcsolatából is látszik. Hogy a romániai magyar próza legszebb teljesít-

ménye, Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című naplója Tamási és Illyés vívmányait asszimilálva jött létre, lehetne kivételnek, utolsó szerencsének is tekinteni. Hogy Kányádi Sándor épülő szintézisében a népköltészet s az illyési hagyomány fontos szerepet tölt be, szintén lehetne elszigetelt siker. De az már nem lehet véletlen, hogy a modern szkepszissel átjárt Székely János költészetében olyan eleven a *Nyugat* műves hagyománya, s kötése olyan szoros az erdélyi nagyokkal, Bolyaival, Dózsával. Még kevésbé lehet véletlen, hogy ennek az irodalomnak talán legmerészebb újítója, az abszurditást s a groteszket Beckettig és Ionescóiig végigbetűző Páskándi Géza sokszor csokonais ízekkel lep meg, s a népköltészet archaikus elemeivel és rusztikus realitásaival ad súlyt szürrealista jellegű technikájának. Lászlóffy Aladár, aki szintén kihívó modernségével keltett figyelmet, mire beérett, a folytonosság s a történetiség egyik legmeggyőzőbb képviselője lett. Csak ámulni lehet az olyan avantgarde költőn is, akiről — mint például Szilágyi Domokosról — joggal írhatja kritikusa, hogy »babitsi módon ismeri a mesterséget«. S ezek után már meg sem lepődünk, ha a legifjabbak: Király László, Farkas Árpád, Magyarai Lajos mernek és tudnak bensőséges, mesét, balladát, realitást egybeszővő, meglepetésekkel ható, de tiszta, zárt, harmonikus műveket alkotni. S a prózában is hasonló jelenségek tanúi lehetünk.

Nemzedékek, irányzatok, egyéniségek szerint sokféle árnyalat lehetséges s bizonyára létezik is a romániai magyar irodalomban; de azt az orientáló erőt, amely a mértéket s az akusztikát alakítja, melyet nálunk a *Új Symposion* képvisel, a romániai magyar irodalomban olyan eszmény hatja át, mely az előbb említett termékeny egyensúlynak magyarázata s egyben ösztönzője is. Ezt az eszményt a szóban forgó könyv szerzői így jellemzik: »...nem tagadja a társadalmi elkötelezettséget, de nem hajlandó művészi értéként elfogadni a pusztá tematikai időszerűséget; formai igényeik is túlmutatnak a klasszikus realizmuson, felfedezik a maguk századára a század eleji izmusok nálunk már-már elfelejtett vívmányait, ami egyikük-másikuk írásaiban olykor divatjelenségek túlértékelésével jár együtt. (...) gyökeresség és kozmopolitizmus mesterségesen felszított vitájában (...) állást foglalnak honiság és európaiság mellett, nem kizárólagosságot, hanem kölcsönös feltételezettséget látva az ellentétárban.« (48.)

Ezt a jellemzést a Forrás első nemzedékének kritikusairól írták a szerzők, tehát magukról is. Jogosan. Természetes tehát, hogy könyvüket e szemlélet jegyében alkották meg. Volt rá más képesítésük is. Kántor Lajos a modern magyar próza lírai jellegű példáit tanulmányozta alaposan, Láng Gusztáv egyebek között egy Dsida-monográfia részleteivel igazolta irodalomtörténeti horizontjának szélességét s módszerének hatékonyságát. Ennél azonban fontosabb, hogy könyvüket nem egy elhatározás parancsára írták, hanem egy évtizedes kritikai munka eredményei alapján. Vele nőttek maguk is a folyamattal, amelynek most krónikásai s elemzői lettek. Illetékesek tehát, s ennek tudatában vállalják akár azt is, hogy véleményük »különvéleménynek« minősül. Egy percre se higgye azonban az olvasó, hogy a könyv ítéletei, csoportosításai valamilyen extrém álláspontot érvényesítenek. A szerzők gondos, tartózkodó jellemzéssel s megfontolt ítélettel adják tudtul véleményüket. Törekszenek arra, hogy minden érték megkapja azt, amit érdemel: helyben, terjedelemben, minősítésben egyaránt. Tartják tehát magukat ahhoz, amit föladatuk természete rájuk ró, vagyis ahhoz, hogy nem az általuk legtöbbször becsült alkotók, hanem irodalmuk egészének történetét adják.

Ennek keretein belül azonban elég határozottan érvényesítik a saját mértéküket: az arányokban s az értékelésben is. Mindenekelőtt abban, hogy az idősebb nemzedékek képviselőinek, például Horváth Imrének, Méliusz Józsefnek, Asztalos Istvánnak, Nagy Istvánnak és Szabédi Lászlónak, az ifjabbak közül Majtényi Eriknek és Sütő Andrásnak megadják a nekik kijáró helyet, figyelmet, tehát azt, ami irodalomtörténeti szerepük révén megilleti őket. Áttekintik a pályát, ismertetnek, jellemeznek minden fontosabb művet. De már nem azzal a kegyes tapintattal, amellyel az irodalomtörténeti kézikönyvek e tekintélyes alkotók gyöngéit kezelik. Különösen a sematizmus tüneteinek megnevezésében bizonyulnak határozottnak. S ez nem kis bátorságot kívánt. Igaz ugyan, hogy a sematizmusból kinőtt írók

mai műveiről szóló bírálatok már fesztelenül visszautalhatnak arra, hogy milyen gyöngye volt ez vagy az a korábbi mű, de irodalomtörténeti összefoglalást, amely ezeket a gyöngéségeket s a bennük működő törvényeket következetesen föltárta volna, eddig nem olvastunk. Kántorék se hatolnak a jelenség gyökeréig, mivel az események társadalmi-politikai alapjainak vizsgálatáról lemondanak. De a pályák rajzán belül, mikor a sematizmus tényeire bukkannak, melegük ezt nyomban jelzi is. Az olvasó, ha nem élt benne ebben az irodalomban, s csak jelentékenyebb képviselőit és azok jóhírét ismeri, bizony ámulhat, hogy a kor általános sodrása, pressziói, sugalmi, őszinte és nem őszinte buzgalmai milyen erős tehetséget kényszerítettek redukcióra. Megtudjuk például, hogy a legendás *Korunk* gárdájából való Méliusz József »makacs elszántsággal« kisebbített reális esztétikai értékeket, »ha azok nem kapcsolódtak a szocialista örökséghez.« Egyik, Dsida Jenőt elmarasztaló polemikus cikkének már a címe is ilyen beszédes: *Vigyázat! Hamis angyal*. Asztalos István örökségének megbecsülő méltatása előtt ilyen summázat olvasható: »...írói tragédiája, hogy akkor esik ki kezéből a toll, amikor már-már sikerül megszabadulnia a sematizmus szorításából, s visszatalálnia régebbi novelláinak hangvételéhez, színvonalához.« (157.)

Ez a néhány sor nemcsak a szerzők bátorságát példázza, de azt is, hogy bírálatuk nem gépies. Nemcsak azért jelzik a tételeesség, a szimplaság, az aoptimizmus tényeit, mert beleütköznek, hanem az író jobb lehetőségeinek, alkata termékenyebb hajlamainak a sérelme miatt is. Szabédi például lírája intellektuális értékeit, bonyolult dialektikáját adja föl a közérthetőségért. Horváth Imre műves szigorát, játékosságát, költészetének bensőséges melegét veszette el az epikus hőmpölygésre készítő agitáció közepette. Sütő Andrásnak pedig egész prózája elapadni látszott a retusálás, a tényeket bagatellizáló anekdotázgatás közepette. Nem apadt el. S erre a szerzők mindenütt érzékenyen figyelnek. Hogy a regenerálódás, az új kibontakozás eredményei el ne sikkadjanak. Sőt még egy-egy változó periódusban belül, a sematizmus jegyeivel terhelt művek közül is kiemelik azt, amiben vonzó, többé-kevésbé hiteles vonások rejlenek. Így van ez Horváth Imre, Nagy István, Szemlér Ferenc és sokak esetében. S még azt is jelezni tudják: milyen más, ha a sematizmus dívatja egy kiforrott író készlet természetete föladására, s milyen más, ha egy kezdő költő hajlamai fedezetével illeszkedik a sodrásba, mint annak idején például Kányádi Sándor.

A szemlélet és mérték, amelyről beszéltünk, nemcsak a sematizmus és a hagyományos realizmus jegyében írott szimplaságok bírálatában, hanem az eszményt megközelítő művek jellemzésében is érvényesül. Természetes ez. De az már érdem, hogy sehol sem a priori dicséretképpen, hanem az elemzésbe ágyazva, az érték megbecsülésének részeként, s végig higgadtan, inkább akadémikus hűvösséggel, mint élményszerűen. Am a figyelem élessége, az elmélyülés foka s az értéktudatosítás nyomatékos gesztusai világosan tükrözik, hogy itt téma és szerző kapcsolata szoros. Különösen vonatkozik ez a Kányádi Sándorról, Székely Jánosról, Lászlóffy Aladárról, Páskándi Gézáról, Szilágyi Domokosról, Bálint Tiborról írt portrékra, amelyekben az a legérdekesebb, hogy nemcsak egyetlen nemzedék vagy irányzat iránt mutatja a szerzőket fogékonyaknak. Ez a vonzódás nem azt jelenti, hogy a fősorolt portrék mind egyenértékűek. A Kányádíró, Székely Jánosról szólók például sokkal közelebb visznek a jelenség természetéhez, elmélyültebben elemeznek, szerkezetük szervezesebb, mint például a Lászlóffyról szóló alfejezeté. De abban valamennyi megegyezik, hogy egy nagyobb, törések nélküli, gátaikon át kibontakozó, korszerű, nagy jelentőségű törekvés ívét rajzolják meg. Imponáló íveket, szemben az idősebbek szűkségszerűen töredékes pályát kirajzoló portréival.

Ennek a vonzalomnak létjogosultságát igazságtartalma adja. S ha a romániai magyar irodalmon belül adódó értékviszonyokat vesszük alapul, a szerzők által létesített hierarchiát hitelesnek tekinthetjük. Utószavuk szerint, ha a romániai magyar irodalom teljes ötven esztendejének történetét kellett volna megírniuk, mások lettek volna az arányok. Am ők az 1945 utáni fejlemények történetét írták meg, így joguk volt a mégoly jelentős, de

korábbiól való művekről, pályákról, melyeknek súlypontja 1945 előttre esik, tömören, utalásszerűen beszélni. S nagyobb teret adni a fiatalabb íróknak.

Az esztétikai érték azonban, melynek érdekére a szerzők láthatóan sokat adnak, nem erdélyi s nem vajdasági kategória. Bori Imre irodalomtörténetének utószavában jelzi is a gondot, ami ebből ered: »Munkája sok tekintetben a földrajzi íróhoz volt hasonlatos, aki arra vállalkozik, hogy Vajdaság földrajzát írja meg, s azt kényszerül leírni, hogy Vajdaság legmagasabb csúcsa a Čot — ám ebben a tudatban, hogy az ország legmagasabb csúcsa a Triglav és Európáé a Mont Blanc.« (A jugoszláviai magyar irodalom története. Újvidék, 1968. 272—273.)

Igaz, Bori Imre is nyomban hozzát teszi, hogy »Irodalmunk domborzati térképe nem abszolút, és nem lehet abszolút, mint ahogy egy nép irodalomtörténete sem az«, de hogy abszolút mértéket is elbírjon — ezt már mi mondjuk —, annak létfeltétele, hogy a Čot értékelése közben ne felejtse el a Mont Blancot. S bizony az egyetemes érvényű mérték érvényesítésében Kántor Lajos és Láng Gusztáv sem lépi túl a kisebbségi irodalmakban kialakuló belterjesség kereteit. Nem, nem szorgalmazzuk, hogy lépten-nyomon jelezzék, hogy ez a dráma messze van Az ügyök halálától, ez a vers a Menyegzőtől stb., de ha valakiről azt írják, hogy a romániai magyar irodalom egyik legjelentősebb költője, vagy valamely műről, hogy a romániai magyar irodalom egyik legjobb regénye, jó volna tudni, hogy ez körülbelül mit jelent egy szélesebb skálán. El kell ismerni, hogy a jellemzés gondos és arnyalt mozzanatai sokszor tudják éreztetni a jelenség arányait (például a Kányádi-portré vagy a Bálint Tiborról szóló), de már a szímben igen szépen megírt Székely János-arckép több pontján is azt kell hinnünk, másodlagos jelenség az, amit a szerző annyira tisztel, s értéke akkor tűnne ki hitelesen, ha az adott költőiség funkcióját is fölfedné. S ebben az esetben az esztétikai és a történeti érték el is válna annyira, amennyire ez szükséges és lehetséges.

De van itt kürivőbb példa is a belterjességre. Palocsay Zsigmondról — egyebek között — ez olvasható: »A természet ezért nem szépségforrás Palocsay verseiben, hanem elsősorban intő, az emberi integritás őrzésére mozgósító példa.« (141.) S aztán ennek illusztrálásaképpen következik egy versrészlet, mely teljesen híjával van annak a 'költői erőnek, amely az integritás védelmére mozgósíthatna:

... nem lettünk többek,
se kevesebbek,
mi csak születünk kérdezetlen,
meghalunk neveletlen,
az erdő nem gyümölcsös.

Ez a részlet A fákról című versből való, de az utána következő terjedelmes idézet Palocsay Hét búkklevél című verséből épp ilyen ügyetlen. Annak, amit előljáróban szerzőink erről a költőről mondanak —, hogy »egészen egyéni költői nyelvet alakított ki« —, épp az ellenkezőjét tanúsítják ezek az idézetek. S bár jól tudjuk, s jelzik a méltatott könyv írói is, hogy Palocsay szélső eset, tartunk attól, hogy meggyőzőbb tehetségnél is nővument értékelnék másodlagos jelenségeket. Újszerű gondolati líráról, »legjelentősebb« eredményről beszélnek, ahol »az asszociációláncok pontos egymásba illesztésével megteremtett, természetesen áradó szabadvers« a vívmány. (127.) Hát olyan bátor és új dolog volna ez? És közben ilyen idézetekkel szemléltetik állításait: »mégsem én vagyok az egész eddigi történelem /végpontja, mit olyan büszkén gondoltam/ a mélységes pillanatban...« S etikai, esztétikai újdonságként ilyen versekre hivatkoznak:

Kiszállok menetközben a kortársi liftből,
velük egyazon üvegből ne töltsenek nekem levegőt.
Ezek a fiúk sem bécstnak indultak, aki más fiút
fejét csóválva korhol, s nem izének, aki lapulva
vet ágyat egy kitüntetés összkomfortos
bársonydobozában, de hát
sokan rohadnak el húsz és harminc között ...

Meg kell itt jegyeznünk: az idézeteket nem egy versantológiánál kötelező szempontok szerint, hanem a pálya, a magatartás, a gondolkodás alakulását állusztrálándó választották ki, de még ez sem mentheti, hogy idézeteikben a szürkeség, a bőbeszédűség, a közhelyszerűség olyan mérvű, hogy kétségeket támaszt a valóban tehetséges költő tehetségét illetően is. A tehetség arányát illetőleg pedig bizonyosan. Az persze lehet, hogy a romániai magyar líra folyamatában ez a nonkomformizmus és ez a szabadvers nívóum s funkciót teljesít, de akik a kihívás, a lázadás ismertebb példáival is számolnak, Lászlóffy temperálnak, szabadverseit pedig sok helyen prózáinak vélhetik.

Kántor Lajos és Láng Gusztáv — mint említettük — jól képzett szakemberek. Könyvük gyakran utal a román és a magyar irodalom rokonjelenségeire, ösztönző forrásaira, így például József Attilára. Azt a kínos vitát, mely néhány évvel ezelőtt a »kettős kötődés« fogalma körül zajlott, bátor és józan bölcsességgel intézik el hangsúlyozván irodalmuknak országuk társadalmi valóságából eredő meghatározottságát s ugyanígy az egyetemes magyar irodalomhoz és az anyanyelvhez fűződő kapcsolatait. Esetenként hivatkoznak Juhász Ferencre, Nagy Lászlóra, Fejes Endrére mint párhuzamos vagy ösztönző jelenségekre, de az általuk ábrázolt folyamat egészeről szólva nemigen számolnak azzal, hogy e folyamat új jelenségei csak némi késéssel követték a magyarországi s a jugoszláviai magyar irodalom hasonló fejleményeit. Hogy Székely János Kosztolányitól tanul, Kányádi Illyéstől, Lászlóffy József Attilától, azt még természetesen veszik, de Király Lászlónál vagy Farkas Árpádnál már Lászlóffy a közvetlen ösztönző, s Kányádi a közeli rokon, mintha Kassák, Illyés, Nagy László csak távolról, közvetítés útján volna elérhető. Az ilyen belterjesség az önállóságot könnyen szűkítheti zárttsággá. Jóval fontosabb, hogy a romániai magyar irodalom fáziskésésének lehet haszna is: az őket megelőző kezdeményezésekből azt szűrhetik ki, ami időállóbb, s veszedelmű az, hogy újnak képzelhetnek másodlagos jelenségeket. Kántorékat kísérti az a veszély, hogy mindent, ami a szomszédban megtörtént, otthonukban is pártfogolni kell, s így az egyenlőtlen fejlődés előnyeit, a jobb egyensúly- s a gyorsabb szintézisalkotás, a jellegépítés érdekeit nem képviselhetik elég erővel s elég termékenyen. Ők, akik a hagyomány és a líraiság lehetőségeit olyan alaposan ismerik s őszintén becsülik, a gondolatok ismertetésére például sokszor több gondot fordítanak, még a költőkről szóló portrékban is, mint a líraiság természetének elemzésére. Sütő András *Anyám könnyű álmat* ígér című könyvét pedig líraiságának teljes mellőzésével méltatják, de arról nem feledkeznek meg, nagy érdemként említik, hogy már nemcsak nagyapáinak meséi, de Salvador Dalí művészete is belefér Sütő látászövegébe. Mondjuk, hogy ez a provincializmus? Nem mondjuk, mert a példa elszigetelt. Csak azt jelezzük, hogy Dalí és még sok kulturális elem jelenléte a mesék, a szociográfiai elemek mellett nem éppen a legszerencsésebb —, ebből még zagyva sznobság is születhetne. Az elemek vegyülése, az *átlégyegítés* volna itt a fontos, de erről a könyv lírája nélkül nem lehet beszélni.

A belterjességnek nem a legjelentősebb, de a legkirívóbb példáját mégis a bibliográfia nyújtja. Réthy Andor állította össze, de elveit bizonyára nem ő, nem egyedül ő határozta meg. A könyv illetékes helyén az olvasható róla, hogy »Anyagunk könyvészeti adalék, és nem teljes bibliográfia. Vele részben irodalmunk utolsó huszonöt esztendejének gazdagságát és változatosságát kívántuk érzékeltetni«, részben megvetni egy teljesebb bibliográfia alapjait. (216.) Amennyire egy ilyen, sok adatot közlő munka innen, Szabadkáról megítélhető, a bibliográfia így is igen értékes. Rendje világos, arányai szerencsések. Nagy és megbecsülésre érdemes munkát sejtet, s a maga nemében úttörő. De tessék elképzelni, hogy hiányzik belőle minden, ami Románián kívül jelent meg. Egy perccig sem hisszük, hogy ezt a megoldást a belterjesség, a kolozsvári különmérték óvásának szándéka eszelte ki, de hogy oda vezethet, az bizonyos.

-Ez a könyv megérdemli a tisztes jóhiszeműséget. Nem forszírozzuk tehát egyik vagy másik életrajz adatainak a hiányát — még ha a művek magyarázatához szükségesek volnának is —, még azt sem, hogy egy fokföldi vagy braziliai magyar kolónia almanachja miért maradt ki ebből a

bibliográfiából. Hogy mit írnak — mondjuk — Sydneyben Sütőről, nem ártana tudni, de nem muszáj. Az viszont elemi tudományos érdek, hogy a *Kortárs*, az *Új Írás*, az *Élet és Irodalom*, a *Híd*, az *Irodalmi Szemle* és a többi hasonló fórum vonatkozó írásait számon tartsuk. Ebből a bibliográfiából nemcsak a külföldi magyar orgánumok, de a romániai román lapok ismertetői is kimaradtak. Így aztán az, aki arra kíváncsi, milyen a kapcsolat a romániai magyar és román nyelvű irodalom között, mi a tartalma a sokat emlegetett testvéri viszonyoknak, erre a bibliográfiára nem számíthat. Meglehet, hogy ezért nem a készítői felelősek, de akkor annál világosabban kell jeleznünk, hogy önmaga érvényességének határait kénytelen szűkíteni az a tudomány, amely az összehasonlításról, más eredmények, más szempontok, más szintű interpretálások megismeréséről lemond. A szerzők azzal vélik enyhíteni ezt a zártságot, hogy a maguk előadásában megbecsüléssel hivatkoznak egy-egy határon túli szerző találó fölismerésére, de ez nem pótolhatja a bibliográfia lehangoló hiányait.

Mindezt azért kellett szövegezzük, mert a belterjesség inkább kényszerként vagy a divat beütéseként van jelen ebben a könyvben. A szerzők szemlélete nyitottságra, nagyvonalúságra vall. Arra, hogy nem óhajtják magukat elkötelezni semmilyen dogmatizmusnak. E tekintetben a két szerző által írt fejezetek eléggé egységesek. Árnyalatosság, mélység, pontosság dolgában azonban — mint említettük — a mű nem kiegyenlített. S a vállalt jelenségek interpretálásában az objektivitást át-átfűti az azonosulás heve. Aligha kétséges, hogy a könyvnek ezek a legértékesebb fejezetei. Más fejezetekben — a jelenség természetrajza, a gyöngeségben működő mélyebb erők fölfedezése, »élveboncolás« és ironia híján — sok a lélektelen ismeretelés. A nagyon kurta arcképvázlatokban pedig gépies adatközlésre kénytelenek szorítkozni a szerzők.

És ezzel a közérdekű kérdések köréből át is lépünk a szorosabban vett szakmai problémák körébe. A szerkezet! A marxista igénnyel készülő irodalomtörténeti munkák általában olyan szerkezetekben rendezik el anyagukat, amelyek követik a műveket meghatározó társadalmi folyamat alakulását. Kántor és Láng ezt az elvet anyaguk időrendi csoportosításával, a metszetek s az új tendenciák, szakaszok hangsúlyozásával vélik érvényesíteni. Egyetlen nagy korszakról lévén szó, a folyamatot mereven széttagolni nem is lett volna célszerű. Nagyobb probléma az, hogy a hatalmas anyagon belül adódó tömböket miként különítsék el. Hogy egyáltalán vannak-e tömbök, áramlatok, irányzatok, melyek ilyen tagolást lehetővé tennének. Bori Imre könyve eszerint csoportosítja anyagát, de közben a jugoszláviai magyar irodalom kialakulásának fokozatait is jelzi. Kántorék hasonlóképpen járnak el az 1945 előtti fejlemények rajzában. Az 1919-től 1945-ig terjedő korszakot négy kisebb szakaszra osztják: *Az irodalmi élet kezdetei* (1919—1924); *Allandó intézmények kora* (1924—1930); *A realizmus útján* (1930—1938); *A fasizmus és a világháború évei* (1938—1944). A címekből látható, hogy ez az áttekintés az irodalom életének fokozatait követi. Hogy ezen belül az intézmények és irányzatok alakulását is követnie kell, az természetes.

Merőben más helyzet áll elő 1945 s főleg 1948 után, amikor a szocialista szemlélet válik uralkodóvá. Ettől kezdve már az irányzatok szerint való csoportosítást az anyag nem teszi lehetővé. Fokozza a nehézséget, hogy az 1945 előtti fejleményeket csak vázlatosan kellett áttekinteni, az 1945 utáni viszont tüzetes elemzést kívánt. Ezt a nehézséget a szerzők úgy oldották meg, hogy *Az irodalom élete* címen adtak egy, a folyamat egészét áttekintő fejlődésvázlatot, s aztán műfajok szerint rendezték el az óriási anyagot. Kényelmes és kézenfekvő megoldás ez, és jobbat még nem látunk. Gyöngesége viszont, hogy a rengeteg portré olvasása közepette az irodalom egészének árama nagyon háttérbe kerül. S ezt a veszélyt Kántor és Láng nem is igyekszik elkerülni, sőt *Az irodalom élete* című nyitófejezet szűkszavúságával, a művelődéstörténeti és kortörténeti vonatkozások elhanyagolásával, valamint a fongácsonyi portrék sokaságával ki is hívják. Enyhíteni talán úgy lehetett volna a bajon, hogy egy-egy műfaj áttekintése előtt vagy után leszűrtek volna azokat az általános jellegzetességeket, melyeket így a portrékból kell kihámozni az olvasónak. S egy ilyen átte-

kintésen belül talán a különportréhoz nem jutó kisebb alkotók is megtalálhatták volna helyüket. A magyarországi folyóiratokban mintha ilyen rendeltetésű műfajátfogó tanulmányokat közölnének mostanában. A műfajok szerint alakult nagy fejezeteken belül portrék szerint haladni — ezt a szerzők is jól tudják — úgysem lehet következetesen. A Páskándi-arckép például a lírán belül helyezkedik el, de drámáinak elemzésére a drámáról szóló nagy fejezetben kerül sor. Ami a költői jellem rajzára alapozva bizonyára teljesebb lehetne. Még pikánsabb a helyzet Szemlér Ferenc esetében, akinek drámáiról a drámafejezetben, regényeiről a portrén belül, tehát a lírafejezetben esik szó. Mindez azonban nem a következetlenséget, hanem a kényszerűségeket példázza, melyek egy műfajok szerint való csoportosításból szükségképpen adódnak.

Hasonló nehézségek adódnak a portrékon belül is. Az egyéniség és a mű lényegét sűrítve kifejező jellemzést a fejlődésrajzzal összeötvözni — ehhez jóval több idő, ihletettség és szuverenitás szükséges (Szerb Antal), mint az itt olvasható pályaképekhez, de gátlásosabban lehet velük bánni, s markánsabbak, emlékezetesebbek lehetnek maguk a portrék is. Kántor és Láng mintha szándékosan tartózkodnának az életszerű megjelenítéstől. Feszélyezhette őket a kortársi közelség is, de az is lehet, hogy tudományuk komolyságát féltették személyiség és mű összefüggéseinek művészibb tükrözésétől. Elvégre kézikönyvet írtak, s azt nem ők találták ki, hogy a kézikönyv inkább szürke, száraz és fárasztó legyen, mint színes, szellemes, meglepetésekkel teljes.

E hiányokért a hasznos adatok bőségével, jól tájékoztató leírásokkal, tömör és meggyőző jellemzésekkel, a pályákon belüli szintek pontos jelzésével kárpótolják az olvasót. Szorgalmukat, okosságukat és lelkiismeretességüket csak az tudja igazán becsülni, aki ismeri az anyag irratlan nagyságát s a buktatók sűrűségét. És azok, akik nap mint nap majd föl-lapozzák ezt a könyvet, s megbízhatóságáról, hasznáról újra és újra megbizonyosodnak. Elsőrendű érdeme is ez: a megbízhatóság. És ez nemcsak tudományos érdem, hanem erkölcsi érték is.

DÉR ZOLTÁN

A HAGYOMÁNYOS LÍRA REVÍZIÓJA

BORI IMRE: *Az avantgarde apostolai.*
Forum, Újvidék, 1971.

Bori Imre irodalomesztétikai munkássága kétségtelenül olyan színeket és olyan új ízeket hozott bontakozó irodalmi életünkbe, hogy joggal érezhetjük, ez a kiterettségű vajdasági magyar irodalmi mozgalom Bori nélkül nem is válhatott volna azzá, amivé fejlődött az utóbbi egy-két évtizedben, Bori nélkül összehasonlíthatatlanul szegényebb volna, hiányoznának belőle a test csigolyái, az építményt tartó gerincoszlop. Mert hát — ezt ma már nyugodtan leszögezhetjük — Bori nem csupán az esztétikai állásfoglalás színét adta irodalmunknak, hanem ennél sokkal többet: magát az irodalom tényét is — egyrészt azzal, hogy hozzálátott irodalmi hagyományaink felméréséhez, ami egyáltalán nem kis és nem jelentéktelen munka, másrészt pedig azzal, hogy a maga részéről megkísérelte az irodalmi élet kanalizálását is.